

Закінчення таблиці 765

Роки	Характеристика
70-ті	<ul style="list-style-type: none"> • Нормалізація стосунків з США. • Входження в ООН. • Підписання мирного договору з Японією
80-ті	<ul style="list-style-type: none"> • Покращення американо-китайських відносин. • Відмова від конфронтації з СРСР
90–2000-ні	<ul style="list-style-type: none"> • Завдання — зміцнення миру в Азії, повернення Тайваню. • Возз'єднання КНР з Макао та Гонконгом (при збереженні існуючої в цих країнах системи господарювання). • Членство у СОТ, економічна експансія. • Стимування КНДР. • Другий (після Росії) торговий партнер України. 1995 р. — Президент України Л. Кучма відвідав КНР

Сучасний Китай

Таблиця 766

Економічний розвиток	Політичний розвиток
<ul style="list-style-type: none"> • Високотехнологічна конкурентоспроможна промисловість. • Друге місце у світі за обсягом ВВП (після США). • Один з найбільших експортерів світу. • Високі темпи економічного розвитку. • Несумісність ринкових відносин з командно-адміністративним контролем 	<ul style="list-style-type: none"> • 2003 р. — перехід влади до покоління молодших політиків (Хун Дзиньтао). • Курс на послаблення політичного режиму. • Збереження однопартійної комуністичної системи. • Відсутність реальних прав і свобод (розстріл студентської демонстрації на майдані Тяньаньмень 1989 р.). • Демографічна криза: перенаселення країни, обмеження народжуваності

Індія

Здобуття Індією незалежності

Таблиця 767

Рік	Подія
1947	<ul style="list-style-type: none"> • Закон Великої Британії про незалежність. • Поділ Індії на домініони: <i>Індійський Союз</i> (більшість населення — індуси) та <i>Пакистан</i> (більшість — мусульмани). • Збройні зіткнення між Індією та Пакистаном у штаті Кашмір через недосконалість кордонів, що не враховували національне розселення
1948	Вбивство Махатми Ганді, який прагнув відновити мир
1950	Конституція Індії проголосила повну незалежність: <ul style="list-style-type: none"> — Індія — демократична федеративна республіка; — введено дві державні мови — англійську та хінді

Основні напрями Індійської політики

Таблиця 768

Уряд	Політичний розвиток	Економічний розвиток
<i>Джавахар- лал Неру</i> (1950–1964)	<ul style="list-style-type: none"> Основні партії — Індійський Національний Конгрес (ІНК) та «Джаната парті». Національні суперечки через питання державної мови. Скасування кастового поділу суспільства. 1962 р. — захоплення КНР частини території Індії 	<ul style="list-style-type: none"> Обмеження поміщицького землеволодіння. Передання селянам землі в оренду або у власність. Розширення державного сектора промисловості. Плановий розвиток економіки при збереженні підприємництва
<i>Лал Бахадур Шастрі</i> (1964–1967)	<ul style="list-style-type: none"> 1965 р. — воєнний конфлікт з Пакистаном через штати Джамму і Кашмір: більшість населення — мусульмани, але відійшов до Індії 	<ul style="list-style-type: none"> Більше уваги приватному сектору. Пільгові кредити продуктивним фермам
<i>Індіра Ганді</i> (1967–1984)	<ul style="list-style-type: none"> 1975–1977 рр. — надзвичайний стан у країні через теракти екстремістів проти урядовців; арешти опозиціонерів. 1984 р. — криза у штаті Пенджаб, що домагався приєднання до Пакистану. Вбивство І. Ганді 	<ul style="list-style-type: none"> Націоналізація найбільших банків. Обмеження створення монополій. Посилення державного регулювання економіки. «Зелена революція» — інвестиції до сільського господарства з метою самозабезпечення продовольством
<i>Раджив Ганді</i> (1984–1991)	<ul style="list-style-type: none"> Допомога уряду Шрі-Ланки у придушенні екстремістської організації «Тигри визволення Таміл-іламу». Р. Ганді був убитий тамільськими сепаратистами 	Поступовий відхід від соціалістичної економіки, повернення до ринкових принципів

Сучасна Індія

Таблиця 769

Здобутки	Проблеми
<ul style="list-style-type: none"> Обмеження державного втручання, розширення іноземних інвестицій. Стрімке економічне зростання 	<ul style="list-style-type: none"> Зниження авторитету ІНК без її традиційних лідерів — родини Неру-Ганді, корупційні скандали. Сепаратизм у Пенджабі та Кашмірі. Неписьменність та злидні: в Індії живуть 40 % найбідніших людей світу. Зростання населення — понад 1 млрд чоловік

Зовнішня політика Індії

Таблиця 770

Принципи	<p>«Панча шила»:</p> <ul style="list-style-type: none"> — взаємна повага до територіальної цілісності; — взаємний ненапад; — взаємне невтручання у внутрішні справи; — рівність і взаємна вигода; — мирне співіснування
Основні напрями	<ul style="list-style-type: none"> Тісне економічне співробітництво з СРСР. 1961 р. — заснування Руху неприєднання разом з Єгиптом та Югославією. 60-ті роки — загострення відносин з КНР через китайську агресію в Тибеті та окупацію частини Індійської території. 60-ті роки, 1971–1972 рр. — індо-пакистанські війни; ядерне протистояння двох держав. 1975 р. — повернення Гоа (колишньої португальської колонії)

КРАЇНИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Таблиця 771

Роки	Події
В'єтнам	
1945	<ul style="list-style-type: none"> У Північному В'єтнамі проголошено Демократичну Республіку В'єтнам (ДРВ) під проводом голови компартії Індокитаю <i>Хо Ши Міна</i>. Південний В'єтнам окуповано британськими (згодом французькими) військами
1946–1954	<ul style="list-style-type: none"> Війна між ДРВ та Францією. Франція визнала незалежність ДРВ, Лаосу і Камбоджі. Об'єднання ДРВ і Південного В'єтнаму мало відбутися у 1956 р.
1960	<ul style="list-style-type: none"> Збройне вторгнення ДРВ у Південний В'єтнам. 1964–1973 рр. — участь США у воєнних діях проти ДРВ
1976	Об'єднання країни з Північним В'єтнамом, створення Соціалістичної Республіки В'єтнам
1986	Початок переходу до ринкової системи
Індонезія	
1945	Проголошення незалежності країни
1947–1948	Збройне протистояння з Нідерландами
1949	<ul style="list-style-type: none"> Під тиском ООН Голландія визнала незалежність Індонезії. Формування одноособового авторитарного режиму президента <i>Сукарно</i>, політика «керованої демократії»
1965–1998	<ul style="list-style-type: none"> Відсторонення Сукарно від влади внаслідок організованого ним невдалого державного перевороту. Новий президент — генерал <i>Сухарто</i>: <ul style="list-style-type: none"> — динамічний розвиток економіки; — клановість управління; обмежена демократія. За правління Сухарто Індонезія стала розвинутою державою з обмеженою демократією, проте опинилася у тяжкому становищі, що змусило Сухарто подати у відставку
1998	Відставка Сухарто через азійську економічну кризу 1997 р. та політичну нестабільність
з 1999	<ul style="list-style-type: none"> 1999–2001 рр. — президентство А. Вахіда; усунутий з посади внаслідок імпічменту за корупційні діяння. 2001 р. — президентство М. Сукарнопутрі
Камбоджа	
1954	<ul style="list-style-type: none"> Незалежність Камбоджі. Голова держави — принц <i>Н. Сіанук</i>
1970	<ul style="list-style-type: none"> Державний переворот генерала Лон Нола. Проведення проамериканської політики
1975	<ul style="list-style-type: none"> Захоплення влади «червоними кхмерами» — камбоджійськими комуністами на чолі з <i>Пол Потом</i>. Впровадження «суспільства чистого соціалізму»: <ul style="list-style-type: none"> — масовий терор під гаслом посилення класової боротьби (загинуло 1,5–3 млн чоловік з 10 млн камбоджійців); — повне припинення зовнішньої торгівлі з «ворогами» (крім Китаю); — переселення городян в села «на перевиховання»; — воєнізована праця; — знищення промислового і сільськогосподарського обладнання

Закінчення таблиці 771

Роки	Події
1979–1990	<ul style="list-style-type: none"> • Створення Єдиного фронту національного порятунку Кампучії, підтримка В'єтнаму. • Повалення режиму Пол Пота. • Проголошення Народної Республіки Кампучія. • Війна між полпотовським режимом та пров'єтнамським урядом
1991	<p>Мирне врегулювання у Камбоджі:</p> <ul style="list-style-type: none"> — відновлення монархії та повернення на батьківщину принца <i>Н. Сіанука</i>; — роззброєння угруповань; — утворення коаліційного уряду

КРАЇНИ СЕРЕДЬНОГО І БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Іран

Таблиця 772

Подія	«Біла революція»	Ісламська революція
Рік	З 1962 р.	1978–1979 рр.
Лідер	Шах Мохаммед Реза Пехлеві	Аятолла Хомейні
Мета	Модернізація країни	Припинення європеїзації Ірану, відновлення ісламських цінностей
Основні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежене велике землеволодіння, володіння релігійних общин. • Державний контроль над нафтогазовою промисловістю. • Боротьба з неписьменністю, реформа охорони здоров'я. • Надання жінкам виборчих прав. • Обмеження багатоженства. • Насадження західного стилю життя 	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення Ісламської Республіки Іран. • Верховна влада належить духовному і політичному лідеру — Хомейні, а після його смерті — аятоллі <i>Алі Хаменеї</i> (1989 р.). • Створення міністерства релігійного нагляду, впровадження законів шаріату. • Загострення відносин з США. • Ісламізація політики, підтримка ісламських фундаменталістів
Результати й наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток машинобудування і металургії, легкої промисловості; прискорений розвиток освіти і культури. • Безробіття, скорочення сільськогосподарського виробництва, опір духовенства і правовірних мусульман 	<ul style="list-style-type: none"> • Зовнішньополітична ізоляція. • Ірано-Іракська війна 1980–1988 рр., спричинена побоюванням Іраку щодо поширення фундаменталізму. Загинуло 900 тис. іранців, зруйновано 60 % промисловості. • Останні 20 років — послаблення ісламського режиму; конфлікт із США через розробку ядерної зброї

Ірак

Таблиця 773

Роки	Характеристика
1958	<ul style="list-style-type: none"> • Проголошення республіки. • Проблема вибору західної або соціалістичної орієнтації
1968	<ul style="list-style-type: none"> • Військовий переворот партії арабського соціалістичного відродження. • Початок розбудови «арабського соціалістичного, демократичного, вільного та єдиного суспільства»

Закінчення таблиці 773

Роки	Характеристика
1979	<ul style="list-style-type: none"> • Установлення одноосібної влади президента <i>Саддама Хусейна</i>. • Придушення опозиції. • Антизахідні, антиамериканські настрої. • Придушення національних меншин, особливо курдів. • Головна стаття надходжень держбюджету — експорт нафти. • Нарощування воєнного потенціалу. • Претензії на лідерство у близькосхідному регіоні
1980–1988	Війна з Іраном
1990–1991	<ul style="list-style-type: none"> • Окупація Кувейту, засуджена ООН. • Звільнення Кувейту внаслідок операції ООН «Буря в пустелі». • Обмеження квоти на експорт нафти, важка економічна ситуація
2003	<ul style="list-style-type: none"> • Звинувачення Іраку у приховуванні зброї масового знищення, початок операції США «Незламна сила». Повалення режиму Хусейна. • Протистояння між сунітами і шиїтами, між іракцями і курдами. • Мир в Іраку підтримують миротворці
2007	<ul style="list-style-type: none"> • Саддама Хусейна страчено за звинуваченням іракського суду в масовому вбивстві мирного населення. • Війна в Іраку триває

Афганістан

Громадянська війна в Афганістані

Таблиця 774

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна і політична відсталість. • Повалення монархії 1973 р. • Терор правлячих сил проти опозиції
Основні події	
Рік	Характеристика
1978	<ul style="list-style-type: none"> • «Квітнева революція» — державний переворот, здійснений народно-демократичною партією Афганістану за підтримки СРСР. • Проголошення Демократичної Республіки Афганістан. • Курс на соціалізм: передання селянам конфіскованої у поміщиків землі; скасування лихварських заборгованостей і калиму при одруженні; репресії проти духовенства, закриття і зруйнування мечетей. • Новий уряд не визнаний племінними та етнічними вождями, оскільки його заходи суперечили ісламським нормам. • Початок громадянської війни між урядом та <i>моджахедами</i> («борцями за віру»)
1979–1989	<ul style="list-style-type: none"> • Інтервенція радянських військ. • Встановлення прорадянського уряду <i>Б. Кармаля</i>
1992	<ul style="list-style-type: none"> • Моджахеда на чолі з <i>А. Масудом</i> зайняли столицю Кабул. • Міжусобна війна між переможцями
1996	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення режиму «Талібану» — вкрай радикального ісламістського товариства, заснованого за підтримки Пакистану. • Суворе дотримання середньовічних ісламських законів, терор по відношенню до противників, знищення святинь інших релігій. • Боротьба з Північним альянсом (афганською опозицією)
2001	<ul style="list-style-type: none"> • Початок антитерористичної операції США проти Афганістану. • Розгром талібів, влада перейшла до <i>Х. Карзая</i>

Підсумки	
Сучасний Афганістан — напівфеодална країна з нестабільною політичною ситуацією, значний експортер наркотиків	

Арабо-ізраїльський конфлікт

Таблиця 775

Передумови		
<ul style="list-style-type: none"> • 20-ті роки ХХ ст. — початок переселення євреїв на підмандатну Великій Британії територію Палестини, де проживали араби. • 1947 р. — резолюція Генеральної Асамблеї ООН про розділ Палестини на єврейську та арабську держави. • 1948 р. — проголошення незалежності держави Ізраїль. Початок протистояння з арабами — противниками єврейської держави на своїй «священній землі» 		
Хроніка подій		
Роки	Подія	Результат
1948–1949	Вторгнення в Ізраїль військ Єгипту, Сирії, Іраку, Лівану, Йорданії	<ul style="list-style-type: none"> • Єгипет захопив Сектор Газа, Сирія — Голани і Галілею, Йорданія подвоїла свою територію. • Ізраїль зберіг незалежність
1956	Агресія Великої Британії, Франції, Ізраїлю проти Єгипту з метою покарати країну за націоналізацію Суецького каналу	<ul style="list-style-type: none"> • Поразка Єгипту. • Війна засуджена СРСР і США. • Війська окупантів виведені з Єгипту
1967	Упереджувальний удар Ізраїлю по Єгипту, Іраку, Сирії, Йорданії («шестиденна війна»)	<ul style="list-style-type: none"> • Військова перемога Ізраїлю. • СРСР і союзники розірвали відносини з Ізраїлем, арабські країни відмовилися вести переговори. • Хронічний конфлікт на Близькому Сході
1969	«Війна на виснаження» Єгипту проти Ізраїлю: серії бомбардувань та вилазок спецназу за участю радянських військових	Людські та матеріальні втрати з обох сторін
1973	«Війна Судного дня»: єгипетсько-сирійська агресія проти Ізраїлю	<ul style="list-style-type: none"> • Поразка Єгипту, втрата Голанських висот, Синайського півострова, західного берегу Йордану. • Закінчення війни під тиском СРСР і США
1978	Кемп-Девідський мирний договір між Єгиптом та Ізраїлем за посередництва США	Ізраїль повернув Єгипту Синайський півострів в обмін на встановлення дипломатичних відносин
1982–1983	Участь Ізраїлю в Ліванській громадянській війні	Південь Лівану — «зона безпеки» — перебуває під контролем Ізраїлю
1987–1996	Перша інтифада — народне повстання палестинців	На західному березі р. Йордан та в Секторі Газа виникла Палестинська автономія, очолювана Я. Арафатом
2000–2005	Друга інтифада	<ul style="list-style-type: none"> • Будівництво Ізраїлем стіни, що відокремила Палестину. • Виведення ізраїльських поселень з Сектора Газа. • Розробка і початок реалізації плану «Дорожня карта» з мирного врегулювання проблеми

Закінчення таблиці 775

Хроніка подій		
Роки	Подія	Результат
2006	Війна в Лівані з метою знищення структур терористичної організації палестинців «Хезболла»	<ul style="list-style-type: none"> • Людські та матеріальні втрати з обох сторін. • Наростання протистояння
Підсумки		
Арабо-ізраїльський конфлікт, незважаючи на дипломатичні домовленості, не вичерпано: немає домовленості про кордони, на палестинських землях існують єврейські поселення, тривають теракти палестинців і бомбардування ізраїльтянами арабських поселень		

Туреччина

Таблиця 776

Політичний розвиток	Економічний розвиток
<ul style="list-style-type: none"> • Збереження турецької світської ідеології — тюркізму, закладеного Кемалем Ататюрком. • Не брала участь у Другій світовій війні, проте отримала допомогу за «планом Маршалла». • 1952 р. — вступ до НАТО. • 1960 р., 1971 р., 1980 р. — перевороти військових, занепокоєних зростанням ісламістського впливу. • 1974 р. — втручання у громадянську війну на Кіпрі між греками та турками; окупація частини Кіпру і конфлікт з Грецією. • 90-ті роки — хвиля курдського тероризму (курди — народ, який проживає в Туреччині, Іраку, Ірані, Сирії і не має державності). У жовтні 2007 р. Туреччина ввела війська у курдські райони Іраку. • Популярність ісламістських партій серед незаможних верств населення 	<ul style="list-style-type: none"> • 1983 р. — прем'єрство Т. Озала, впровадження ліберальних економічних реформ: <ul style="list-style-type: none"> — підтримка приватного бізнесу; — посилення експортної орієнтації економіки; — залучення іноземних інвестицій; — прискорена модернізація промисловості; — розвиток туризму та сфери відпочинку. • Результат — зростання ВВП на 7 % щороку. • Зростання внутрішнього і зовнішнього боргу. • Взаємний товарообіг між Україною й Туреччиною у 1999 р. становив 1, 2 млрд доларів, причому експорт України переважає над імпортом

Нові Індустріальні країни Сходу

Таблиця 777

Спільні риси країн — «азійських тигрів»	
<ul style="list-style-type: none"> • Належать до китайсько-конфуціанської цивілізації, якій притаманні висока культура праці, повага до влади, піклування старших про молодших. • Державне регулювання економіки, що стимулювало розвиток виробництва і завоювання міжнародних ринків. • З 80-тих років ХХ ст. стали законодавцями мод у високотехнологічних експортних виробництвах. • Обмеження політичних прав і свобод, політичні репресії 	
Країна	Характеристика
Південна Корея	<ul style="list-style-type: none"> • Офіційна назва — Республіка Корея, утворена 1948 р. • «Корейське диво» започатковане диктатором генералом Пак Чжон Хі (1961). • Розвиток легкої промисловості з експортною орієнтацією за рахунок дешевої робочої сили. Держава змушувала підприємців вкладати зекономлені гроші у нове виробництво в нових галузях.

Країна	Характеристика
Південна Корея	<ul style="list-style-type: none"> • Центральне розвідувальне управління відстежувало тенденції світового ринку. • Заохочувався розвиток освіти й науки. • 80-ті роки — перетворення на одного з головних постачальників на ринку побутової електротехніки, морських суден, легкових автомобілів. • Розвиток аерокосмічної промисловості (корпорації «Самсунг», «Деу», «Хюндай»). • Входить до 15 найрозвиненіших держав
Тайвань	<ul style="list-style-type: none"> • Утворений 1949 р. • До смерті Чан Кайші (1975) — диктатура гоміндану. • Військовий захист та фінансова допомога США. • Провідні галузі: експортне виробництво рису, текстилю, іграшок, взуття тощо. • З припиненням допомоги США — розвиток машинобудування, наукомістких галузей. • Відсутність великих приватних корпорацій: створено близько 300 великих державних компаній та велика кількість дрібних приватних фірм, які швидко впроваджують виробництво нової продукції
Сінгапур	<ul style="list-style-type: none"> • 1965 р. — здобув незалежність від Малайзії. • Провідні галузі — переробка нафти і каучуку, суднобудування, електротехніка, електроніка, нафтохімія, легка промисловість. • Важливий торговельний центр Східної та Південно-Східної Азії, один з провідних фінансових центрів світу
Гонконг	<ul style="list-style-type: none"> • Перейшов під юрисдикцію КНР у 1997 р. • Найбільший у світі морський порт, важливий торговельний і фінансовий центр. • Розвинена текстильна, швейна, суднобудівна, електронна промисловість; найбільший експортер одягу, іграшок та годинників. • Перевалочна база для китайської економіки

КРАЇНИ АФРИКИ

Деколонізація та її наслідки

Таблиця 778

Особливості деколонізації	
<ul style="list-style-type: none"> • Відносно спокійна деколонізація колоній Великої Британії, яка створювала адміністрацію з місцевих кадрів, відбувалася без тривалих кровопролитних війн. • Французькі, португальські і голландські колонії відстоювали незалежність збройним шляхом. • «Поділ» колишніх колоній на сфери впливу між СРСР та західним світом 	
Проблеми	
Економічні	Політичні
<ul style="list-style-type: none"> • Трайбалізм — залишки родоплемінного ладу, схильність до культурної, суспільно-політичної відокремленості племен і міжплемінної ворожнечі. • Встановлення авторитарних однопартійних або диктаторських режимів. • Одні режими змогли встановити деяку стабільність у країнах, інші затверджували владу шляхом масових репресій, етнічних чисток (Руанда, Сомалі, Ліберія). • Регулярні військові перевороти завдяки активній участі армії в політичному житті. • Нестача професійних державних чиновників, корупція. • Закінчення «холодної війни» призвело до втрати інтересу великих держав до Африки і скорочення допомоги. 	<ul style="list-style-type: none"> • Економіка більшості країн базується на сільськогосподарському виробництві кави, какао, пальмового масла, арахісу тощо або видобутку корисних копалин (Нігерія — нафта, Замбія — мідь), що збільшує залежність від коливання цін на світовому ринку. • Найвідсталіший континент світу, залежний від провідних держав. • Масова неписьменність, яка перешкоджає просуванню передових технологій. • Відсутність системи охорони здоров'я.

Закінчення таблиці 778

Проблеми	
Економічні	Політичні
<ul style="list-style-type: none"> • Міждержавні конфлікти через адміністративні кордони, які не збігаються з етнічними. • Неоколоніалізм — політика колишніх метрополій щодо держав, що вибороли національне визволення, яка полягає у насадженні і закріпленні нових форм економічної, політичної та соціокультурної нерівноправності 	<ul style="list-style-type: none"> • Надзвичайна бідність населення. • Відсталість провінцій у порівнянні з центром. • З 60-х років XX ст. — періодичний голод, що долається тільки за допомогою ООН

Особливості розвитку деяких африканських країн

Таблиця 779

Країна	Характеристика
Південно-Африканська Республіка (ПАР)	<ul style="list-style-type: none"> • Високорозвинена країна; видобуток алмазів. • До 1990 р. — расова сегрегація. • Створення бантустанів — автономних територій, де проживало винятково чорношкіре населення. • Боротьба за скасування сегрегації Африканським Національним Конгресом, очолюваним Н. Манделю. • 1989 р. — президент Ф. де Клер провів серію реформ: <ul style="list-style-type: none"> — легалізація опозиційних партій; — звільнення з довічного ув'язнення Н. Мандели; — скасовано сегрегацію. • 1994 р. — перемога на президентських виборах Н. Мандели. • Основна проблема — вирівнювання життєвого рівня білих і чорних громадян
Єгипет	<ul style="list-style-type: none"> • 1952 р. — проголошення республіки; перший президент — Г. А. Насер. • Побудова арабського соціалізму: <ul style="list-style-type: none"> — економічне і воєнне співробітництво з СРСР; — націоналізація Суецького каналу, банків, великої промисловості; — обмеження поміщицького землеволодіння; — створення сільськогосподарських кооперативів; — соціальне законодавство: 42-годинний робочий тиждень, оплачувана відпустка. • 1970–1981 рр. — президентство А. Садата (убитий мусульманськими екстремістами), політика «відкритих дверей»: <ul style="list-style-type: none"> — пільги іноземному капіталу; — заохочення приватного підприємництва; — скорочення державного сектора; — зближення з США; — нормалізація відносин з Ізраїлем. • Наступні президенти продовжують курс на ринкову економіку. • Значна проблема терористичних ісламських угруповань
Лівія	<ul style="list-style-type: none"> • До кінця 60-х років — прозахідний курс. • 1969 р. — військовий переворот, проголошення республіки на чолі з М. Каддафі. • Ідеологію М. Каддафі викладено у «Зеленій книзі»: побудова джамахірї — прямого народовладдя без посередництва політичних партій і парламенту, на основі Корану. • Залежність економіки від світових цін на нафту. • Підтримка міжнародного тероризму. • Фактична ізоляція країни

1. ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАРОДАМИ ІНДІЇ

1.1. Народи Індії після Другої світової війни

Індуїстів і мусульман в Індії представляли, відповідно, дві партії — *Індійський національний конгрес (ІНК)* на чолі з *Джавахарлалом Неру* і *Мусульманська ліга*, очолювана *Мухаммедом Алі Джинною*. Непримиренні позиції щодо майбутнього країни призвели у 1947 р. до збройного зіткнення між індуїстами і мусульманами.

За цих умов парламент Великої Британії ухвалив «Акт про незалежність Індії» (набув чинності **15 серпня 1947 р.**), що передбачав розділ колишньої колонії на два домініони — *Індійський Союз* і *Пакистан*. Проте кордони між двома новими державами були проведені без урахування національних та історичних особливостей, що призвело до тривалого індо-пакистанського конфлікту. Крім цього, Пакистан складався з двох частин — *західної* та *східної*, між якими було 1600 км території Індії.

1.2. Проблеми Пенджабу і Кашміру

На цьому ґрунті посилювалися релігійні розбіжності, що спричинили збройні зіткнення в *Пенджабі*, дорогами якого в протилежних напрямках рухалися одночасно сотні тисяч біженців. Це була безпрецедентна в історії Індії міграція людей, що охопила 16 млн осіб.

Водночас розпочалися воєнні дії між індуїстами й мусульманами через *князівство Кашмір*. У 1947 р. між Індією і Пакистаном виник збройний конфлікт (Перша індо-пакистанська війна, **1947–1949 рр.**). Лише 1 січня 1949 р. за посередництва ООН Індія і Пакистан уклали угоду про припинення вогню.

Подробиці

У серпні 1949 р. під егідою ООН була встановлена лінія припинення вогню. Під індійський контроль відійшло близько 60 % території Кашміру, решта дісталася Пакистану. СРСР заявив, що солідарний з Індією. США у цілому підтримували дії Пакистану.

1.3. Становлення індійської держави

26 січня 1950 р. набула чинності конституція, за якою Індія проголошувалася «суверенною демократичною республікою» й одночасно залишалася членом Співдружності націй. У конституції закріплювалися демократичні свободи.

У виборах до парламенту і в законодавчі збори штатів переміг ІНК. Перший уряд незалежної Індії очолив *Дж. Неру*.

2. ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЖ. НЕРУ

Метою Дж. Неру та ІНК була побудова «суспільства соціалістичного зразка» на основі **концепції «індійського (конгресистського) соціалізму»**. Вона означала не ліквідацію приватної власності, а обмеження «власницьких інстинктів і устремлінь» на благо суспільства.

Тривалість:
01:08

...Пакистан став незалежним. 24 канал, 13.08.2014 р.

Особа в історії

Джавахарлал Неру (1889–1964 рр.) — політичний і державний діяч. Народився в Аллахабаді. Походив із родини кашмірських брахманів (найвищої з чотирьох варн в Індії). Батько Неру був адвокатом, відомим діячем реформістського крила ІНК. Дж. Неру здобув освіту в привілейованих навчальних закладах Великої Британії. Адвокат за професією. У 1912 р. вступив до ІНК. Неодноразово піддавався арештам колоніальною владою. Махатма Ганді називав Джавахарлала своїм політичним наступником. Із серпня 1947 р. і до своєї смерті Дж. Неру беззмінно обіймав посади прем'єр-міністра і міністра закордонних справ. Один із засновників і лідерів Руху неприєднання.

«Індійський соціалізм» будувався на принципах соціального компромісу і запобігання конфліктам на національно-релігійному підґрунті. Ця концепція була визначальною для наступних лідерів лівоцентристської орієнтації (Індіри Ганді, Раджива Ганді та ін.).

У 1952 р. в Індії розпочалася **аграрна реформа**. Земля від посередників-заміндарів переходила до тих, хто її обробляв. Аграрні перетворення були доповнені в наступні роки розвитком кооперації, упродовження передових агротехнічних методів ведення господарства.

Курс Дж. Неру на **розвиток промисловості** передбачав створення державного сектору, що мав зайняти «ключові позиції» в економіці країни. Велика Британія, США та інші західні держави передавали Індії свій технічний досвід, вкладали кошти в індійську промисловість. З 1955 р. швидко розвивалися економічні відносини між Індією та СРСР.

У 1953 р. уряд розпочав **адміністративну реформу** для реорганізації територій штатів за мовно-національним принципом; ліквідувалися князівства.

Особливо гострою була **мовна проблема**. Конституція 1950 р. визначила 17 основних мов Індії, що мали статус національних; але офіційною, поряд з англійською, стала тільки хінді. Це в нехіндімовних районах сприймалося як національне гноблення.

Зовнішньополітичний курс уряду Дж. Неру вирізнявся чіткістю позицій у питаннях боротьби за мир, протидії колоніалізму і расизму.

У 1954 р. Індія і Китай уклали угоду про торгівлю. У ній уперше були зафіксовані **п'ять принципів мирних відносин**, що стали визначальними для багатьох країн у міжнародних відносинах.

П'ять принципів мирних відносин

- ▶ Рівність і взаємна вигода.
  - ▶ Мирне співіснування.
  - ▶ Взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету.
  - ▶ Взаємний ненапад.
  - ▶ Взаємне невтручання у внутрішні справи одне одного.
- Дж. Неру і його країна стояли у витоків **Руху неприєднання**.

Терміни і поняття

Рух неприєднання (з 1961 р.) — міжнародне об'єднання країн світу, що визнають неприєднання до військових союзів великих держав одним з основних принципів своєї зовнішньої політики.

3. ІНДО-ПАКИСТАНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

Суперечка між Пакистаном та Індією навколо регіону Кашмір не припинялася після 1947 р. і призвела до **Другої індо-пакистанської війни (серпень — вересень 1965 р.)**, яка закінчилася під тиском ООН і не принесла відчутної переваги жодній зі сторін. Серед результатів війни було тісніше співробітництво Індії із СРСР, а з іншого боку — налагодження співробітництва Пакистану з Китаєм (у КНР наростали серйозні протиріччя з Індією через спірні території в Тибеті).

Новий сплеск індо-пакистанського конфлікту стався на початку 1970-х років. Жителі **східної частини Пакистану** відчували себе «людьми другого сорту»: державною визнали мову, якою розмовляли на заході; у розвиток східної частини вкладали значно менше коштів. Крім цього, після потужного тропічного циклону «Бхола», жертвами якого стали близько 500 тис. осіб, центральну владу почали звинувачувати в бездіяльності та неефективному наданні допомоги.

У 1970 р. на парламентських виборах перемогла партія «Ліга свободи», яка виступала за автономію Східного Пакистану. Згідно з конституцією, «Ліга свободи» могла сформувати уряд, але лідери Західного Пакистану були проти призначення Рахмана прем'єр-міністром. У результаті останній оголосив про *початок боротьби за незалежність Східного Пакистану*. Пакистанська армія розпочала операцію з придушення бунтівників, Рахмана заарештували. Після цього його брат зачитав по радіо текст декларації незалежності, що проголошував створення **Бангладеш**. Розпочалася громадянська війна. За різними оцінками, було вбито від 300 тис. до мільйона жителів східної частини країни, близько 8 млн біженців, шукаючи порятунку, вирушили до Індії.

Індійці надавали підтримку партизанським бійцям за незалежність Бангладеш. Партизани мали навіть невеликі військово-повітряні сили і річковий флот; командирами загонів часто були колишні офіцери пакистанської армії, які дезертирували з її лав.

Пакистанське керівництво прийшло до закономірного висновку, що партизанський рух неможливо буде придушити доти, доки він отримує допомогу з Індії. 21 листопада 1971 р. відбулися серйозні наземні й повітряні інциденти за участі регулярних армій Індії і Пакистану. ВПС Індії завдали ударів по об'єктах у Пакистані. Після авіанальотів на індійські бази І. Ганді офіційно оголосила про початок війни. **На всіх фронтах перевага виявилася на боці індійців**. Вона багата в чому була обумовлена кращою підготовкою індійської армії.

16 грудня 1971 р. командувач пакистанських військ у Бангладеш підписав акт про капітуляцію. У результаті відокремлення від Пакистану Східної Бенгалії в регіоні утворилася нова держава — **Народна Республіка Бангладеш**.

Третя індо-пакистанська війна (**грудень 1971 р.**) була наймасштабнішим індо-пакистанським конфліктом другої половини ХХ ст., що призвів до багатьох тисяч загиблих, більшість з яких становили пакистанці. Улітку 1972 р. представники Індії та Пакистану підписали Угоду про припинення вогню. Але конфлікт між країнами не вдалося врегулювати.

4. УРЯДИ ІНДІРИ ГАНДІ

У 1964 Дж. Неру помер. Новим прем'єр-міністром став *Л. Шастрі*, у його уряді *Індіра Ганді* була міністром інформації. Індіра могла розраховувати на крісло прем'єра, але не хотіла користуватися ім'ям батька для кар'єри. Індіра Ганді стала прем'єр-міністром тільки після смерті Шастрі — у 1966 р.

Особа в історії

Індіра Ганді (1917–1984 рр.) — прем'єр-міністр Індії у 1966–1977 і 1980–1984 рр. Батько Індіри — перший прем'єр-міністр Індії Джавахарлал Неру; мати Камала і бабуся Сваріп Рані Неру — відомі політики. Дівчинка виховувалася в атмосфері патріотичних ідей. Кілька разів спілкувалася з Махатмою Ганді. У 1934 р. Індіра вступила до народного університету Індії, потім навчалася в Швейцарії та Англії. У студентські роки Індіра познайомилася з Ферузом Ганді. Коли розпочалася Друга світова війна, пара вирішила разом їхати до Індії. Там вони одружилися, й Індіра взяла прізвище чоловіка — Ганді (який не мав родинних зв'язків з Махатмою Ганді). У 1944 р. Індіра народила сина, через два роки — ще одного. У 1959 р. Індіру обрали керівником правлячої партії Індії. 31 жовтня 1984 р. Індіру Ганді вбили члени її особистої охоронної служби.

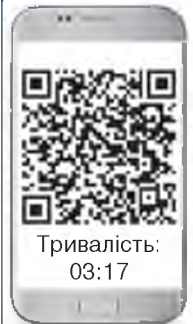
Уряд І. Ганді усвідомлював необхідність проведення **рішучих соціально-економічних реформ**. Перша їхня програма передбачала: націоналізацію банків і системи загального страхування; поступову передачу державі експортної та імпорتنної торгівлі; організацію кооперативної торгівлі товарами широкого вжитку в місті та сільській місцевості; ефективні заходи щодо обмеження кількості монополій і концентрації економічної могутності; встановлення обмежень на міське землеволодіння; продовження земельної реформи; ліквідацію пенсій і привілеїв князів.

Представники правого крила ІНК, прихильники обмеження ролі держави в економіці, відповіли організованим опором. У 1969 р. в ІНК відбувся розкол і *розпочалася створення двох паралельних організацій Конгресу по всій країні*.

Проте прихильники І. Ганді здобули впевнену перемогу на парламентських виборах у 1971–1972 рр. Цей успіх також визначила перемога Індії у Третій індо-пакистанській війні 1971 р.

Світова економічна криза 1973–1974 рр. значно погіршила економічне становище країни. На цьому тлі опозиція консолідувала свої сили. Напередодні парламентських виборів було оголошено про створення коаліції опозиційних уряду партій, названої *«Джаната фронт»* (Народний фронт), до якого ввійшов і ІНК (О). У 1977 р. ДФ перетворили на нову партію — *«Джаната парті»* (Народна партія). На виборах до парламенту в 1977 р. «Джаната парті» здобула перемогу. Закінчилася 30-річна епоха перебування при владі ІНК.

Поразка ІНК призвела до його остаточного розколу. На початку 1978 р. І. Ганді оголосила про створення нової партії, названої її ім'ям — *ІНК (Індіра)*, що стояла на позиціях М. Ганді і Дж. Неру.

Індіра Ганді:
історія
правління,
злети
та помилка,
що коштувала
життя.
24 канал,
24.01.2016 р.

Пригадайте визначення поняття «сепаратизм».

Основна мета **політики уряду «Джаната парті»** (до липня 1979 р.), а потім уряду партії **«Бхаратія лок дал»** (Індійська народна партія) полягала в тому, щоб викреслити з практики курс Дж. Неру. Втручання держави в економічні процеси значно зменшилося.

На парламентських виборах у 1980 р. ІНК (І) здобув абсолютну більшість мандатів у парламенті і сформував однопартійний уряд на чолі з І. Ганді. Уряд ІНК першорядну увагу приділив модернізації сільського господарства, програмі «інтегрованого» розвитку промисловості — великої, середньої та дрібної.

5. КОНФЕСІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ наприкінці ХХ ст.

5.1. Сикхська проблема

Активізували свою діяльність **сикхські** екстремісти, які виступали за створення Держави Халістан на території індійського штату Пенджаб.

Подоробиці

Сикхізм (виник на початку XVI ст. в Пенджабі, Індія) — восьма за чисельністю прибічників релігія у світі (понад 20 млн). Його засновник гуру Нанак проголосив головні правила сикхізму: роздуми про Бога і уславлення його; чесне життя у своєму домі на кошти, зароблені чесною працею; община, що має жити за директивами Великих Гуру. Кожний хлопчик-сикх отримує по батькові Сінгх, а кожна дівчинка — по батькові Каур. Десятий (і останній) гуру Гобинд Сингхе на рубежі XVII і XVIII ст. зобов'язав кожного сикха завжди носити зброю і бути готовим вступити в бій. Сикхи є гарними воїнами. Збереглася історія про бій у 1897 р. на північно-західному кордоні Індії, коли 21 сикх відбив атаку 10 тис. пуштунів.

Коли в Золотому храмі у м. Амрітсар оселився великий духовний авторитет сикхів Джарнаіл Сінгх Бхіндранвале, головна святиня перетворилася на штаб сепаратистів. Наприклад, вибухівку виробляли безпосередньо на території храму, куди був закритий доступ для індійської поліції. У травні 1984 р. уряд І. Ганді прийняв рішення про штурм храму, помилково вибравши для цього час, коли тут було дуже багато сикхів-паломників.

Спецоперація тривала кілька днів — запеклих перестрілок із застосуванням гранатометів, танків та іншої важкої техніки. Будівля

сильно постраждала (нині повністю відреставровано), але страшнішою була кількість жертв: 83 індійських військових, 492 сикхи, більшість з яких паломники (зокрема 30 жінок і п'ятеро дітей).

Унаслідок цього штурму і бійні сикхський тероризм став ще більш екстремістським. По-друге, поліцейські і військовослужбовці сикхи почали або звільнятися, або просто дезертирувати з індійської армії. Крім цього, акцією відплати за штурм

Сикх перед Золотим храмом

Золотого храму було **вбивство Індіри Ганді 31 жовтня 1984 р.**, здійснене співробітниками охорони прем'єр-міністра.

Убивство І. Ганді викликало масові погроми, у результаті яких загинули від п'яти до 30 тис. сикхів.

Сьогодні проблема сепаратизму сикхів не є для Індії особливо актуальною. Сикхи широко представлені в командному складі індійської армії. Протягом 2004–2014 рр. прем'єр-міністром Індії був **Манмохан Сінгх** — сикх за походженням і за віросповіданням.

5.2. Тамільська проблема

Водночас із конфліктами між **індуїстами** та **мусульманами** в штаті Джамму і Кашмір нове вогнище напруги спалахнуло на півдні Індії — регіоні проживання близько 50 млн **тамілів**.

На півночі сусіднього острова Цейлон, де виникла держава Шрі-Ланка, також проживали таміли — давні мігранти з Індії, які сповідують індуїзм. Міжетнічні та міжрелігійні суперечки призвели до початку громадянської війни. Таміли розпочали збройну боротьбу за незалежність. Їхня організація **«Тигри звільнення Таміл Ілама»** (ТЗТІ) була створена в 1976 р. «Тигри» розгорнули бойові дії і на півдні Індії (штат Тамілланд), і проти 50-тисячного контингенту індійських військ на острові.

Сепаратисти організовували атаки на урядові установи, аеропорти, готелі. Вони намагалися вбивати політиків — нападали навіть на президента Шрі-Ланки й індійського прем'єр-міністра. Їхньою «візитівкою» були підриви смертників в автобусах, поїздах, на мітингах.

21 травня 1991 р. терорист-смертник підірвав себе на мітингу в Мадрасі, вбивши прем'єр-міністра Індії Раджива Ганді (сина Індіри Ганді).

Уряду Шрі-Ланки вдалося розгромити «тигрів» у **2009 р.** Під час війни між ТЗТІ й урядом Шрі-Ланки загинули близько 70 тис. осіб, понад 800 тис. стали біженцями. Урядовим військам здалися 11 664 активісти «тигрів», зокрема 500 дітей-солдатів.

Лідер ТЗТІ Велупіллаї Прамбакаран оглядає війська; серед солдатів «тигрів» — жінки

6. ІНДІЯ на зламі ХХ–ХХІ ст.

6.1. Соціально-політичний розвиток країни

До кінця 1980-х років правлячою партією Індії залишався ІНК (І). У його перемозі на парламентських виборах у 1984 р. важливу роль відіграла симпатія до загиблої І. Ганді й віра в те, що її син **Раджив Ганді** буде гідним наступником на посаді прем'єр-міністра.

Уряд Р. Ганді (1984–1989 рр.) проголосив завданнями у внутрішній політиці подальше зміцнення єдності країни, боротьбу із сепаратизмом, бідністю, безробіттям, неграмотністю і хворобами.

На виборах у 1989 р. перемогу здобув блок семи партій під назвою **Національний фронт**. Провідні позиції в ньому займала **«Бхаратія**

джаната парті» (БДП), що дотримувалася консервативних індуїстських ідей. Вона була створена в 1980 р. у результаті розколу «Джаната парті». Надалі в політичному житті Індії БДП та ІНК (І) по черзі перебували при владі.

Після вбивства у 1991 р. тамільськими терористами Р. Ганді на виборах переміг ІНК (І), що сформував уряд на чолі з *Н. Рао*. У країні здійснювали лібералізацію економіки, ліквідовували обмеження різного роду регламентацій.

На виборах у 1996 р. перемогу здобула опозиційна «Бхаратія джаната парті» (БДП), а її лідер *А. Ваджнаї* став новим прем'єр-міністром країни.

У 2004 р. перемогу на виборах знову одержав Індійський Національний Конгрес на чолі з його новим лідером *Сонею Ганді* (італійка за походженням, удова Раджива Ганді). Однак вона відмовилася обійняти посаду прем'єр-міністра, мотивуючи це рішення можливістю «викликати розкол в індійському суспільстві через своє національне походження». Главою уряду став член керівництва ІНК *Манмохан Сінгх*.

Після чергових виборів, з 2014 р. крісло прем'єр-міністра Індії обійняв представник БДП *Нарендра Моді*. Новий лідер країни назвав своїм пріоритетом пришвидшити економічне зростання. Серед великих країн Індія має одні з найвищих у світі темпи економічного зростання.

6.2. Успіхи Індії на шляху модернізації

На початку ХХІ ст. Індія посідає шосте місце у світі за сумою головних макроекономічних показників. Індія — перша з країн, що розвиваються, приступила до розробок у галузі *атомної енергетики*. У державі розвивається *аерокосмічна галузь*: останнім часом здійснено ряд запусків штучних супутників Землі. На 2022 р. Індія планує відправити в космос людину.

Майже 30 % усіх фахівців світу у сфері інформаційних технологій мають індійське походження. Уряд продовжує курс на лібералізацію економічної діяльності, збільшення експорту готової продукції, підвищення конкурентоспроможності індійських товарів на світовому ринку.

Подробиці

Населення Індії перевищує 1 млрд осіб і становить 17 % людності світу. Однак 70 дітей з тисячі помирають у віці до 1 року; 20 % дітей шкільного віку не відвідують заклади освіти. За кількістю фахівців з вищою освітою Індія посідає одне з перших місць у світі, однак близько 40 % дорослого населення країни досі неписьменні. 600 млн індійців (близько 2/3 населення країни) живуть у селах без водогону.

6.3. Зовнішня політика

В Індії зберігають вірність Руху неприєднання, але одночасно намагаються мати взаємовигідні відносини із США, Росією, Китаєм, Японією, країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Керівництво країни прагне перетворити Індію на *велику військову державу*. У травні **1998 р.** на індійському полігоні у штаті Раджастан прогрімлі п'ять ядерних вибухів. Нарощування ядерного потенціалу Індії відбувається насамперед на тлі складних відносин із *Пакистаном*.

Поступово нормалізуються відносини Індії з *Китаєм*.

Активно розвивається українсько-індійське співробітництво у військово-технічній сфері та авіаційній промисловості. У КБ «Південне» (м. Дніпро) створювали перші індійські супутники. Основними позиціями українського експорту в Індію є міндобрива, продукція металургії, устаткування. В індійському імпорті в Україну переважають вироби фармацевтичної промисловості, сировинні матеріали та мінерали.

ЗАПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

I. Систематизуємо нову інформацію

1. Коли та за яких умов було розділено колишні колонії Великої Британії на два домініони — Індійський Союз і Пакистан?
2. У чому полягає сутність Кашмірської проблеми?
3. Визначте основні напрями політики уряду Дж. Неру.
4. Назвіть основні принципи мирних взаємовідносин, запропоновані лідерами Руху неприєднання.
5. Розкрийте основні причини, зміст і наслідки індо-пакистанського конфлікту в 1960–1970-х роках.
6. Схарактеризуйте політику урядів Індіри Ганді.
7. Розкрийте сутність сикхської проблеми в Індії.
8. Схарактеризуйте тамільську проблему та способи її розв'язання.
9. Схарактеризуйте соціально-політичний розвиток Індії на зламі XX–XXI ст.
10. Які основні успіхи Індії на шляху модернізації?
11. Поясніть поняття «*Рух неприєднання*».
12. Покажіть на карті регіони міжнародних, міжетнічних конфліктів у Південній Азії.

II. Обговорюємо в групі

1. У чому полягає небезпечність індо-пакистанського протистояння?
2. Назвіть особливості зовнішньополітичного курсу сучасної Індії.

III. Мислимо творчо й самостійно

1. Чим пояснити популярність особистості І. Ганді в Індії та в СРСР?
2. У чому полягає внесок Індії у розвиток світової цивілізації?

ВАЖЛИВІ ДАТИ

- 1947 р.** — розділ колишньої колонії Великої Британії на два домініони — Індійський Союз і Пакистан
- 1947–1964 рр.** — уряд Дж. Неру при владі
- 1947–1949 рр.** — Перша індо-пакистанська війна
- 1965 р.** — Друга індо-пакистанська війна
- 1971 р.** — Третя індо-пакистанська війна
- 1998 р.** — ядерні випробування Індії та Пакистану; країни набувають статусу ядерних держав

1. СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

1.1. Близькосхідна проблема в міжнародних відносинах

Питання про створення єврейської держави обговорювалось на тлі боротьби, що розгорнулася між британською колоніальною адміністрацією в *Палестині*, арабським і єврейським національними рухами.

Терміни і поняття

Палестина (назва походить від слова «філістимляни», місця їхнього розселення; після Юдейської війни, у 73 р. н. е. римський імператор Тит наказав усю територію між Середземним морем і річкою Йордан називати Палестиною) — історична область на Близькому Сході.

З початку ХХ ст. від слова «Палестина» було утворено назву «**палестинці**», так англійці називали усіх жителів регіону — євреїв та арабів. Після Шестиденної війни 1967 р. палестинцями почали називати арабів, що жили на захоплених Ізраїлем територіях.

У 1946 р. це питання було винесене на обговорення ООН. Ідею створити Державу Ізраїль ситуативно підтримав *СРСР*. Йосип Сталін розраховував на соціалістичні перетворення в новоствореній єврейській державі, а також прагнув послабити позиції Великої Британії.

У керівництві *США* не було єдності в питанні створення єврейської держави. Майже весь істеблішмент США противився цьому. Проте президент Гаррі Трумен надавав підтримку сіоністам ще тоді, коли був сенатором. Був у нього й практичний інтерес: єврейських виборців тоді в Штатах було більше, ніж мусульманських. Зрештою, Трумен віддав вказівку голосувати в ООН за розділ Палестини.

29 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію № 181, згідно з якою було ліквідовано британський мандат на управління Палестиною, та схвалила рішення про утворення на її території двох держав — *єврейської* (57 % території) й *арабської* (43 %). Місто Єрусалим, що стало самостійною адміністративною одиницею під контролем ООН, було відкрите для обох народів.

Подробиці

США у 1947 р. змінили свою позицію щодо створення двох держав — єврейської і арабської. У Вашингтоні дійшли висновку, що посилення впливу СРСР на Близькому Сході матиме небажані для США наслідки. Тож у Вашингтоні взяли курс на союз із арабським світом та внесли на розгляд ООН пропозицію щодо скасування резолюції №181. За резолюцію продовжував виступати СРСР. У ході дипломатичної боротьби представник Української РСР в ООН В. Тарасенко здійснив демарш. завдяки якому резолюція № 181 набула сили. Такою є роль України у створенні Держави Ізраїль.

Єврейська сторона рішення ООН прийняла. Ліга арабських держав (ЛАД) рішення ООН відхилила.

У Палестині відновилися арабо-єврейські сутички. У січні 1948 р. арабські загони блокували Єрусалим з його 100-тисячним єврейським населенням й інші міста, напали на єврейський транспорт. Ліга арабських держав надавала гроші й зброю місцевим арабам.

Керівники єврейської громади Ізраїлю на зібранні в американських євреїв гроші намагалися придбати зброю в Європі, але цьому перешкоджало американське ембарго. Лише Чехословаччина за згоди СРСР погодилась поставити зброю та боєприпаси.

14 травня 1948 р. Д. Бен-Гуріон проголосив створення Держави Ізраїль.

Палестинці, які відмовились визнавати резолюцію ООН від 29 листопада 1947 р., не зуміли створити свою державу.

Пригадайте визначення поняття «сіонізм».

Давід Бен-Гуріон проголошує створення незалежної Держави Ізраїль, Тель-Авів, 14 травня 1948 р.

Визначте, портрет якої особи висить у залі засідань. У чому полягає символізм розміщення цього портрета саме в той день?

Особа в історії

Давід Бен-Гуріон (1886–1973 рр.) — один з лідерів сіоністського руху, один із творців Держави Ізраїль. Прем'єр-міністр Держави Ізраїль у 1948–1953, 1955–1959, 1959–1961, 1961–1963 рр. Народився у м. Плонську (нині Польща). Його батько був другом Теодора Герцля. У 1906 р. як сільськогосподарський робітник Бен-Гуріон вирушив до Палестини, де брав участь у створенні єврейської організації самооборони. У 1910 р. був призначений редактором єврейського журналу «Гаахдут» («Єдність»). Під час Першої світової війни брав участь у формуванні Єврейського легіону, одним з перших вступив до нього і служив рядовим. Після війни повернувся до Палестини і став одним із творців підпільної армії Хагана і профспілки Гистадрут.

У 1935 р. Бен-Гуріона обрали головою Єврейського агентства (Сохнут). З 1948 р. він очолив Тимчасовий уряд Ізраїлю. У 1971 р., у віці 85 років, Бен-Гуріон відійшов від політичного життя і почав писати мемуари. Помер у кібуці Сде-Бокер.

1.2. Війна 1948–1949 рр.

Сусідні арабські країни також не визнали Ізраїлю і відразу оголосили йому війну. Вже **15 травня 1948 р.** об'єднані збройні сили *Єгипту, Трансйорданії* (пізніше — Йорданія), *Сирії, Іраку, Лівану, Саудівської Аравії* та *Ємену* розпочали наступ.

Арабський легіон, найбоєздатніше військо з'єднання Трансйорданії, швидко захопив Юдею, Самарію та східну частину Єрусалима. Сирійські та ліванські війська окупували єврейські поселення на півночі. Єгипетська танкова колона перебувала в 35 км від Тель-Авіва. Проте військові підрозділи щойно створеної єврейської держави зупинили арабські армії та завдали їм поразки.

У червні 1949 р. між Ізраїлем і Єгиптом, Трансйорданією, Ліваном і Сирією було підписане перемир'я. Територію, відведену для арабської держави за рішенням ООН, захопили Ізраїль, а також Єгипет (сектор Гази) і Трансйорданія (Західний берег річки Йордан).

2. АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКІ ВІЙНИ

2.1. Війна 1956 р.

Після націоналізації в липні 1956 р. Суецького каналу президентом Єгипту *Г. А. Насером* єгипетська влада заборонила прохід через канал ізраїльських кораблів, а також транспортних суден, що йшли в порти Ізраїлю. Розцінивши це як акт агресії, 30 жовтня **1956 р.** ізраїльські війська вторглися на Синайський півострів; їх активно підтримали війська Великої Британії та Франції.

СРСР, виступаючи вже на боці арабських держав, вимагав від Ізраїлю, Британії та Франції зупинити наступ; відповідну резолюцію було ухвалено Радою Безпеки ООН. Бойові дії припинили. Наприкінці 1956 р. Велика Британія та Франція, а в березні 1957 р. й Ізраїль вивели свої війська з єгипетської території. Контроль за кордони між Ізраїлем і Єгиптом поклали на миротворчі війська ООН.

2.2. Радянсько-арабське зближення та підготовка нової війни

Подоробиці

На чолі Єгипту стояв харизматичний лідер Гамаль Абдель Насер — соціаліст і панарабіст. Він мріяв про об'єднання всіх арабів в одній державі. Після Суецької кризи Насер взяв курс на зближення з Радянським Союзом. СРСР почав надавати Єгипту велику економічну та військову допомогу. Хрущов нагородив Насера орденом «Золота Зірка Героя Радянського Союзу» і Орденом Леніна. Цікаво, що під час Другої світової війни Г. А. Насер не приховував своїх пронацистських поглядів, а за свого правління він переслідував комуністів у Єгипті.

16–18 травня 1967 р. на вимогу Каїра «блакитні шоломи» ООН терміново залишили свої пости вздовж кордону. Після цього агресивна риторика арабських лідерів посилилась.

День в історії.
Арабо-ізраїльська війна.
24 канал,
14.05.2015 р.

Церемонія перекриття русла Нілу в ході 11-річного будівництва Асуанської греблі, що коштувало 11 млрд дол. США.
На фото: Г. А. Насер, М. Хрущов, лідери Іраку, Південного Ємену та ін.
13.05.1964 р.

Слово політика

Абдель ар-Рахман Ареф, Президент Іраку: «Існування Ізраїлю є помилкою, яку необхідно виправити. Наша мета зрозуміла: змести Ізраїль з лиця землі».

Хусейн, король Йорданії: «...Усі арабські армії зараз оточили Ізраїль... ОАЕ, Ірак, Сирія, Йорданія, Ємен, Ліван, Алжир, Судан і Кувейт... Немає жодної відмінності між одним арабським народом й іншим, однією арабською армією і іншою».

Гамаль Абдель Насер, президент Єгипту: «Єдиним методом впливу, який ми застосуємо щодо Ізраїлю, стане тотальна війна. Ми повинні скинути євреїв у море, знищивши їх як націю!».

22 травня Насер оголосив про початок морської блокади Ізраїлю: артилерія мала топити ізраїльські судна в разі спроб проходження ними Тиранської протоки. Проте морська блокада, згідно з резолюцією Генасамблеї ООН № 3314, є актом агресії. Тому Ізраїль звернувся до країн, що гарантували безпеку єврейської держави в обмін на виведення військ із Синайського півострова в 1956 р. — США, Великої Британії і Франції. У відповідь Вашингтон і Лондон висловили «глибоке занепокоєння» і засудили акт блокади. А де Голль в ультимативній формі зажадав від Ізраїлю не розпочинати бойових дій першими.

Однак Ізраїль отримав привід для війни.

2.3. Шестиденна війна 1967 р.

Збройні сили арабських країн значно переважали ізраїльські. У цих умовах ізраїльський уряд вирішив завдати превентивного удару. Вранці **5 червня 1967 р.** ВПС Ізраїлю знищили за день 451 літак Єгипту, Йорданії, Сирії й Іраку. Втрати Ізраїлю становили 19 літаків. Завоювання панування в повітрі дало змогу ізраїльським військам розпочати успішні наземні операції. Вже 8 червня підрозділи Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) вийшли до Суецького каналу, завершивши розгром синайського угруповання єгиптян. 9 червня вогонь на єгипетському напрямку було припинено.

Цього ж дня ізраїльтяни розпочали наступ проти сирійських військ, і 10 червня встановили контроль над Голанськими висотами. Сирійські війська відступили до околиць Дамаска.

Особливо запеклі бої точилися на йорданському фронті. З 5 по 7 червня ізраїльтяни встановили контроль над Східним Єрусалимом, а також над усім західним берегом річки Йордан. *За 80 годин Ізраїль розгромив армії, що в кілька разів перевищували за чисельністю і оснащенням його власну, і захопив території, які в 3,5 рази були більшими за площу єврейської держави.*

Наведіть інші приклади, коли держави-гаранти договорів про безпеку під час їх порушення обмежувалися «глибоким занепокоєнням».

Ізраїльські солдати біля Стіни Плачу в Єрусалимі. До Шестиденної війни євреї не мали доступу до своєї святині. Фото: AP/EAST NEWS 09.06.1967 р.

Слово політика

Зесв Ханія, з інтерв'ю «Радіо Свобода» 5 червня 2017 р.

...У Ізраїлю не було іншого шансу, крім як мобілізувати всі сили і ресурси і вкотре поставити все на карту. Бо світова історія показує, що покладатися на зовнішні гарантії для ізраїльтян, як і для всіх євреїв в цілому, —...не мало сенсу. [Після Шестиденної війни] питання про те, чи буде взагалі існувати Ізраїль або не буде... більше не порушували.

Унаслідок дій Ради Безпеки ООН війна була припинена. СРСР і «країни соціалістичного табору» (окрім Румунії) розірвали дипломатичні відносини з Ізраїлем. Арабські держави продовжували не визнавати право Ізраїлю на існування.

2.4. «Війна Судного дня» 1973 р.

Після Шестиденної війни Єгипет, а також Сирія та Ірак отримували величезну військову допомогу від Радянського Союзу. США надавали військову техніку Ізраїлю.

6 жовтня 1973 р., коли в Ізраїлі відзначали релігійне свято й армію, яка складалася здебільшого з резервістів, було розпущено по домівках, єгипетські війська форсували Суецький канал та вийшли на його західний берег. Так розпочалася «Війна Судного дня» (або «Війна Йом Кіпур»). Єгипетська армія прорвала ізраїльські укріплення, і отримала можливість для стрімкого просування до Тель-Авіва. На іншому фронті сирійці захопили велику частину Голанських висот. Ізраїль швидко мобілізував солдатів запасу, більшість з яких протягом 15 год були на фронті. Незабаром війська Ізраїлю перейшли в контрнаступ.

Подобиці

До складу арабської коаліції, де головну військову силу становили війська Єгипту та Сирії, також входили Алжир, Ірак, Йорданія, Марокко, Туніс, Пакистан, Судан, а також палестинці. В Єгипті діяла група радянських льотчиків. Куба спрямувала до Сирії близько 3000 солдатів.

10 жовтня на північному фронті були розбиті бронетанкові з'єднання Сирії, Іраку та Йорданії.

Уранці 14 жовтня єгипетська й ізраїльська армія зійшлися в *найбільшій після Другої світової війни танковій битві*. До вечора єгиптяни втратили 260 танків і 200 інших одиниць бронетехніки; ізраїльтяни на чолі з *Арієлем Шароном* втратили лише близько 40 танків. Війська ЦАХАЛу форсували Суецький канал і вступили в Єгипет, захопивши 1600 км² єгипетської території і зупинившись лише в 100 км від Каїра.

Єгипет попросив перемир'я. Бойові дії припинилися **24 жовтня** на вимогу Ради Безпеки ООН і за посередництва СРСР і США.

Арабські країни вважають, що в 1973 р. вони перемогли, знищивши міф про непереможеність армії ізраїльтян. У Єгипті 6 жовтня відзначають

Голда Меїр, уродженка Києва, одна із засновниць Держави Ізраїль, пішла у відставку з посади прем'єр-міністра в 1974 р. через прорахунки розвідки і командування армії напередодні «Війни Судного дня»

як День Перемоги. В Ізраїлі, навпаки, вважають, що перемогли вони, бо через 18 днів ЦАХАЛ опинився в сотні кілометрів від Каїра, Дамаск лежав перед ізраїльськими артилеристами, а арабська коаліція зазнала набагато більших втрат, ніж Ізраїль.

2.5. Мирне врегулювання між Єгиптом та Ізраїлем

Після війни новий президент Єгипту *Анвар Садат* переорієнтував зовнішню політику своєї країни на співробітництво із США. У 1976 р. Садат оголосив про розірвання договору з СРСР про дружбу і співробітництво; всі радянські військові покинули країну.

Незабаром А. Садат здійснив перші кроки для нормалізації відносин з Ізраїлем, що зі схваленням сприйняла ізраїльська сторона. У вересні **1978 р.** А. Садат і прем'єр-міністр Ізраїлю *Менахем Бегін* зустрілися в *Кемп-Девіді*, замиській резиденції президента США, і погодили текст мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем. Ізраїль погодився вивести свої війська із Синайського півострова (цей процес завершився у 1982 р.). Підписання мирного договору відбулося у Вашингтоні в березні 1979 р.

Історичне
рукоштовання
в Кемп-Девіді

Назвіть, кого
з політичних
діячів на фото
Ви можете
впізнати.

Арабські країни вкрай негативно сприйняли ці дії Єгипту і виключили його з Ліги арабських держав, а А. Садата у жовтні 1981 р. убили ісламські терористи під час військового параду в Каїрі.

3. БЛИЗЬКОСХІДНА КРИЗА І ПАЛЕСТИНСЬКА ПРОБЛЕМА

3.1. Палестинські біженці

Після закінчення першої арабо-ізраїльської війни (1949 р.) палестинські біженці розмістилися в таборах на території Єгипту, Йорданії та Сирії. Проте лідерам цих арабських країн палестинці були потрібні передусім як приклад дій «ізраїльського імперіалізму» і «гарматне м'ясо» на випадок нової арабо-ізраїльської війни. Більшість вигнанців змушені були жити на допомогу ООН. У таких умовах ідеї боротьби з Ізраїлем за допомогою тероризму знаходили відгук серед палестинців.

На 2006 р. кількість палестинських біженців становила 4,4 млн осіб, з яких 2,5 млн жили в арабських країнах. За винятком Йорданії, жодна арабська держава не надала палестинським біженцям громадянства.

3.2. Організація визволення Палестини (ОВП)

Палестинські збройні угруповання, які сформувалися в таборах палестинських біженців, розпочали боротьбу проти Ізраїлю. Вагоме місце серед них зайняв *ФАТХ (Рух за національне визволення Палестини)*. У 1964 р. представники ФАТХу та інших палестинських рухів утворили *Організацію визволення Палестини (ОВП)*. Її метою було створення незалежної арабської держави на території всієї Палестини, що передбачало знищення Ізраїлю. У 1969 р. головою виконкому ОВП обрали очільника ФАТХу *Ясіра Арафата*.

У 1970-х роках палестинці розпочали терористичну війну проти Ізраїлю. Одним із найвідоміших і кривавих терористичних актів є вбивство 11 ізраїльських спортсменів і тренерів під час Олімпіади 1972 р. у м. Мюнхені (Німеччина). Проте в 1982 р. ОВП зазнала поразки у відкритому протистоянні з ізраїльською армією в Лівані, і палестинцям довелося перебратися до Тунісу. У 1987 р. на окупованих Ізраїлем унаслідок Шестиденної війни палестинських територіях ОВП вдалося підняти загальне повстання — «*інтифаду*» («*війну каменів*»).

3.3. Миротворчий процес наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

У 1993 р. двосторонні переговори в м. Осло (Норвегія) між Ізраїлем та ОВП завершилися підписанням «Декларації про принципи», яка передбачала шляхи врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту. У 1994 р. внаслідок Угод в Осло була створена Палестинська національна адміністрація (ПНА).

У 1994 р. Ізраїль і Йорданія підписали повномасштабний мирний договір. Це була третя угода після Єгипту й ОВП, за якою арабська сторона визнавала право Держави Ізраїль на існування.

Однак у вересні 2000 р. розпочалася друга інтифада, яка вилпилася в сутички з ізраїльською поліцією та супроводжувалася серією терактів. У 2002 р. уряд Ізраїлю ухвалив рішення щодо спорудження «*стіни безпеки*» завдовжки 364 км, що відгороджує Ізраїль від палестинських територій. Також гостро постає проблема єврейських поселень на окупованих територіях.

У 2004 р. помер лідер палестинців Я. Арафат. Главою Палестинської автономії був обраний Махмуд Аббас (А. Мазен), який декларував припинення насильства й активізацію переговорів з Ізраїлем.

Ситуація загострилася у 2006 р. після перемоги на виборах у Палестинській автономії ХАМАСу — руху, визнаного багатьма країнами як терористичного.

5 січня 2013 р. видано указ Махмуда Аббаса, щоб надалі замість назви «Палестинська національна адміністрація» використовувати в офіційних цілях назву «Держава Палестина». Ізраїль, США та деякі інші країни це рішення не визнали.

«Палестинська автономія» (або «Палестинська держава») розділена територією Ізраїлю; одна частина — сектор Гази — контролюється ХАМАСом, інша — Західний берег ріки Йордан — ФАТХом. Ці палестинські організації перебувають у стані конфлікту між собою. Так, у 2017 р. палестинська адміністрація опублікувала заяву, у якій наголосила, що ХАМАС «перетворив сектор Гази на пекло». Гуманітарний стан в Газі погіршується. Економіка Палестинської автономії залежна від Ізраїлю, тому всі збройні конфлікти негативно позначаються на її стані. Як тиск на палестинських бойовиків ізраїльська сторона часто застосовує економічну блокаду. ХАМАС і ОВП наполягають, щоб з Гази зняли блокаду. Натомість Ізраїль вимагає припинити теракти.

За посередництвом Білла Клінтона (президента США у 1993–2001 рр.) прем'єр-міністр Ізраїлю Іцхак Рабин, батьки якого походять з Київщини, та лідер ОВП Ясір Арафат підписали угоду в м. Осло, у якій обидві сторони офіційно визнали одна одну

Для захисту від обстрілів Ізраїль створив систему протиракетної оборони «Залізний купол». *Ланцюжок насильства* зазвичай виглядає так: терористичний акт проти ізраїльтян — операція зі знищення терористів та їхніх баз у секторі Гази — обстріл території Ізраїлю некерованими ракетами — удари авіації Ізраїлю по військових об'єктах бойовиків і командних пунктах ХАМАСу і Ісламського джихаду. До того жертвами обстрілів стає і мирне населення.

Складова арабо-ізраїльського конфлікту — **статус Єрусалима**.

Західний Єрусалим входить до складу Ізраїлю від 1948 р., у 1949 р. був проголошений столицею Держави Ізраїль.

Східний Єрусалим був захоплений у 1948 р. Трансйорданією під час арабо-ізраїльської війни 1948–1949 рр. Саме на теренах Східного Єрусалима розташоване Старе місто і святі місця юдаїзму, християнства й іслама — Храмова гора, Стіна Плачу, Храм Гробу Господнього, Гетсиманський сад, мечеть Аль-Акса і Купол Скелі. Під час трансйорданської окупації, не визнаної більшістю країн світу, євреї не мали доступу до своїх святинь.

Після Шестиденної війни 1967 р. Ізраїль відвоював Східний Єрусалим у Трансйорданії. Єрусалим було об'єднано під контролем Ізраїлю; віряни всіх релігій, зокрема і євреї, отримали можливість відвідувати святі місця «вічного міста». У 1980 р. Кнесет (парламент Ізраїлю) ухвалив Закон про Єрусалим, який оголосив Єрусалим «єдиною і неподільною столицею Ізраїлю». Право Ізраїлю на Єрусалим не визнала міжнародна спільнота. Натомість палестинці вважають, що Східний Єрусалим — столиця їхньої майбутньої держави.

У грудні 2017 р. президент США Дональд Трамп оголосив про визнання Єрусалима столицею Ізраїлю і заявив про намір перенести в це місто посольство США в Ізраїлі, яке досі розташовувалося в Тель-Авіві. Це рішення Трампа призвело до масових заворушень серед палестинців і викликало критику Генасамблеї ООН і світової спільноти.

Проте 14 травня 2018 р. США відкрили своє посольство в Єрусалимі. Єрусалим визнали столицею Ізраїлю ряд країн Латинської Америки та Європи. Питання про статус Єрусалима лишається невирішеним, як і увесь комплекс проблем близькосхідного врегулювання.

4. УКРАЇНА Й ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ

Ізраїль був серед перших країн, які визнали суверенну Українську державу. Дипломатичні відносини між Україною та Ізраїлем були встановлені 26 грудня 1991 р. Важливою подією у двосторонніх відносинах було впровадження у 2011 р. *безвізового режиму* між Україною та Державою Ізраїль.

Активно розвивається співпраця між країнами в галузі *сільського господарства*, у якому Ізраїль володіє передовими технологіями.

Hi-tech є одним із найперспективніших напрямів співпраці між Україною та Ізраїлем. Також серед пріоритетів співробітництва між двома країнами є медицина та сучасна освіта.

Активізувалася співпраця України з Ізраїлем у сфері озброєння та військової техніки. Від початку російсько-української війни ізраїльські медики допомагають у лікуванні поранених українських військових;

Сутички за Єрусалим між палестинцями та ізраїльтянами загострилися, є жертви.
ICTV,
17.05.2018 р.

у бойовому вишколі українських бійців беруть участь ізраїльські інструктори. 21 січня 2019 р. під час візиту Президента України П. Порошенка до Ізраїлю представники двох країн підписали угоду про зону вільної торгівлі.

5. УКРАЇНА Й ПАЛЕСТИНСЬКА АВТОНОМІЯ

У 1974 р. Україна як член ООН визнала ОВП єдиним законним представником палестинського народу. У 2001 р. між Палестинською автономією та Україною були встановлені дипломатичні відносини.

Палестинська сторона зацікавлена в імпорті українських будівельних матеріалів, дерева, металу та участі України в розбудові палестинської інфраструктури, будівництві мостів, доріг, будинків. Перспективним напрямом є розвиток туризму.

ЗАПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

I. Систематизуємо нову інформацію

1. Коли і за яких обставин виникла Держава Ізраїль?
2. Визначте причини арабо-ізраїльського конфлікту.
3. Порівняйте початок і хід бойових дій під час Шестиденної війни 1967 р. та «Війни Судного дня» 1973 р.
4. Зів'явте результати арабо-ізраїльських війн 1948–1949, 1956, 1967 і 1973 рр.
5. Проаналізуйте витоки проблеми палестинських біженців.
6. Визначте причини, що сприяють появі та розвиткові терористичних організацій на Близькому Сході.
7. Поясніть значення понять: *Палестина, палестинці*.
8. Покажіть на карті територію Держави Ізраїль; територію Палестинської автономії; арабські країни, які брали участь в арабо-ізраїльських війнах.

II. Обговорюємо в групі

1. Визначте економічні передумови політичної та військової нестабільності у Близькосхідному регіоні.
2. Чому Шестиденну війну 1967 р. вивчають у військових академіях?

III. Мислимо творчо й самостійно

1. У яких творах світової літератури описується Єрусалим? Яке місце посідає «вічне місто» у світовій історії та культурі?
2. Спробуйте визначити раціональне зерно та недоречності в словах Олександра Вайлі, сенатора США: «Євреї та араби повинні вести діалог у душі істинно християнського милосердя».
3. Що з досвіду державотворення Ізраїлю може бути корисним для сучасної України?

ВАЖЛИВІ ДАТИ

травень 1948 р. — утворення Держави Ізраїль

червень 1967 р. — Шестиденна війна

жовтень 1973 р. — «Війна Судного дня»

1993 р. — утворення Палестинської автономії і палестинської адміністрації

1. ІСЛАМСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В ІРАНІ

1.1. Іран під правлінням шаха Мохаммеда Реза Пехлеві

В Ірані з часів Другої світової війни правив (з перервою у 1951–1953 рр.) шах *Мохаммед Реза Пахлаві* (роки правління: 1941–1979).

Згодом шах проголосив у країні початок «*білої революції*» — модернізацію країни і викорінення феодалізму. У 1963 р. жінкам надали виборче право. Було обмежено традиційний інститут багатоженства. Активно насаджувався західний стиль життя, мода.

Унаслідок реформ сотні тисяч іранців переселилися у міста. Піднесення промислового виробництва не встигало за зростанням міського населення, що зумовило масове безробіття і невдоволення, яке посилювалось відвертою розкішшю шахського палацу і збагаченням міністрів за рахунок прибутків від експорту нафти.

Така політика шаха викликала масові невдоволення населення, виразником якого було мусульманське духовенство.

Лідером релігійної опозиції став *аятола Хомейні*.

Терміни і поняття

Аятола (з перс. — *Знак Аллаха*) — вищий духовний титул шиїтських богословів, які мають право виносити рішення з питань ісламського права. Авторитет аятоли є незаперечним серед шиїтів, а його фетви (приписи) обов'язкові для виконання у всіх шиїтських громадах і обговоренню не підлягають.

Хомейні ділив суспільство на три групи: знедолені, благочестиві, слуги сатани. Слугами сатани вважались шах, його оточення, інтелігенція, імперіалісти, комуністи. Кінцевою метою боротьби Хомейні проголошував створення Всесвітньої ісламської держави. Хомейні негативно ставився як до західної цивілізації, так і до ідей соціалізму: «Не Захід, не Схід, а іслам». Через репресії шахського режиму лідер релігійної опозиції змушений був перебувати в еміграції.

1.2. Ісламська революція в Ірані

Криза шахського режиму наростала. Остаточно авторитет шаха був підірваний розстрілом солдатами мітингу в мечеті восени 1978 р. У відповідь опозиція оголосила в країні траур. Демонстрації в містах супроводжувались зіткненнями з військовими й поліцією.

У січні 1979 р. шах назавжди покинув країну. А менш як за три тижні з Парижа повернувся аятола Хомейні — духовний лідер революції. 5 млн людей вишикувалися вздовж вулиць Тегерана, щоб привітати його. Повсюди створювали революційні ісламські комітети.

Іран у 1960–1970-ті роки. Тоді спосіб життя в містах Ірану мало відрізнявся від європейського; відвідати Тегеран вважалося так само престижно, як з'їздити до Нью-Йорка або Парижа. В Ірані швидко розвивалися мистецтво, література, кіно- і телеіндустрія. Освіта була доступною для чоловіків і жінок. Жінки могли носити мініспідниці, яскраві речі й танцювати під рок-н-рол на вечірках

Аятола
Хомейні

Революція
в Ірані:
перетворення
прозахідної
держави на
близькосхідну
деспотію.
24 канал,
27.02.2014 р.

Армія і правоохоронці швидко перейшли на бік Хомейні. Іран був проголошений *ісламською республікою*.

Хомейні швидко впровадив новий лад, де абсолютне верховенство дістав імам — духовний лідер. Нове іранське керівництво оголосило про розрив контрактів із США та західними країнами, ліквідувало американські бази й розірвало дипломатичні відносини з Ізраїлем. Закривались іноземні фірми й банки.

У відповідь на надання США притулку іранському шахові, в Ірані розпочалась антиамериканська кампанія, кульмінацією якої ста-

ло захоплення 52 американських громадян у заручники.

США розірвали дипломатичні відносини з Іраном, заморозили іранські кошти в американських банках і спробували організувати спецоперацію із визволення заручників, але вона закінчилася провалом. Смерть шаха в липні 1980 р. зняла напругу, і у 1981 р. заручники повернулись на батьківщину.

До середини 1981 р. релігійні сили взяли в Ірані все під свій контроль. Протягом кількох років Хомейні за допомогою репресій ліквідував опозицію і очолив як релігійну, так і світську владу.

Спроби експорту ісламської революції і війна з Іраком дестабілізували становище в деяких регіонах ісламського світу, особливо в зоні Перської затоки.

Терміни і поняття

Ісламська революція — радикальні перетворення, внаслідок яких встановлюється ісламський режим, норми ісламу утверджуються в усіх сферах суспільного життя.

Терміни і поняття

Ісламська революція в Ірані 1979 р. на чолі з аятолою Хомейні стала важливою подією ХХ ст. Загострила протиборство між шиїзмом (панівна течія ісламу в Ірані та в окремих регіонах Іраку й ін.) та сунізмом (панівна течія в більшості арабських країн на чолі із Саудівською Аравією).

1.3. Іран на зламі ХХ — ХХІ ст.

До сьогодні всі гілки влади в Ірані перебувають під контролем шиїтського релігійного лідера — аятоли. У 1989 р. після смерті аятоли Хомейні, згідно з його заповітом, новим аятолою обрано *Сеїда Алі Хаменеї*.

В економіці сучасного Ірану повністю зник вплив західних країн. Капіталістичні зв'язки залишилися лише в тих сферах, які необхідні правлячому ісламському режиму: продаж нафти і купівля зброї. Нафтодобувна та нафтогазопереробна галузі виробництва забезпечують третину надходжень до державного бюджету й близько 90 % валютних доходів країни. Проте й ці галузі не можуть діяти ефективно через санкції, накладені на Іран: велике занепокоєння США та ЄС викликає здійснювана Іраном програма розвитку ядерної енергетики.

Уже багато десятиліть в Ірані панує нова стабільність — тепер уже теократична. Поки цивілізований світ бореться за рівні права усіх членів суспільства, тут жінки позбавлені багатьох прав. Половина населення Ірану має вік менш як 25 років. Вони хочуть змін і демократії, про що пишуть у своїх переважно анонімних блогах. Іран, за деякими твердженнями, — третя за кількістю блогерів країна світу. Періодично країною прокочуються хвилі потужних протестів. Протестувальники вимагають відставки президента і духовного лідера країни, виступають проти суворих обмежень ісламізму, висувають економічні вимоги.

2. «АРАБСЬКА ВЕСНА»

2.1. Початок революційних виступів

Терміни і поняття

«Арабська весна» — масові протести, революції в арабських країнах Північної Африки та Близького Сходу, що розпочалися в грудні 2010 р. в Тунісі. Внаслідок «Арабської весни» відбуваються демократичні перетворення в ряді країн регіону; значно посилив свій вплив радикальний ісламізм.

Масові заворушення, що прокотилися цілим регіоном, розпочалися вчинком непримітного туніського торговця *Мохаммеда Буазізі*. **17 грудня 2010 р.** цей продавець овочів вийшов на площу перед мерією, протестуючи проти поліцейського свавілля та корупції, облився бензином і підпалив себе. Смерть Буазізі стала поштовхом до того, що десятки тисяч його співвітчизників вийшли на вулиці, вимагаючи відставки чинної влади.

«Арабська весна» мала всі шанси розпочатися і без самоспалення Буазізі. Адже у всіх країнах регіону — у *Тунісі, Єгипті, Лівії* — народи втомилися від своїх багаторічних очільників. Приміром, у Тунісі президент Бен Алі керував країною з 1987 р., Хосні Мубарак правив Єгиптом з 1981 р., а лівійський диктатор Муамар Каддафі захопив владу ще в далекому 1969 р.

До березня 2011 р. «ефект доміно» після Тунісу поширився на інші країни: протести охопили *Єгипет, Ємен, Лівію, Сирію, Бахрейн, Марокко, Алжир, Ірак, Йорданію, Оман, Кувейт, Ліван, Мавританію, Саудівську Аравію, Судан, Джибуті та Західну Сахару*.

Визначальну роль у координації сил повсталих відіграли *соціальні мережі*. У влади бракувало можливостей блокувати доступ повсталого народу до мереж.

Подробиці

Інтернет, і особливо соціальні мережі, у цих подіях відіграли помітну роль: через них організовували зібрання протестувальників у певних місцях у зазначений час, передавали важливу інформацію. Насправді Інтернет є не причиною, а засобом реалізації народних протестів, коли в суспільстві назріли реальні підстави для невдоволення владою.

Керівництво держав на виступи власних громадян реагувало по-різному. У Тунісі президент *Бен Алі* був змушений втікати за кордон —

у Саудівську Аравію, де він перебуває і нині. Глава Єгипту *Хосні Мубарак* після намагань силою придушити виступи був змушений подати у відставку і потрапив до в'язниці. Лівійський полковник *Муамар Каддафі* загинув, до останнього тримаючись за владу. А сирійський диктатор *Башар Асад* і досі успішно б'ється проти багатонаціональних сил повстанців. Війна перетворила колись квітучу Сирію на руїну.

2.2. Наслідки «Арабської весни»

Загалом жертвами заворушень, які відбувалися під час «Арабської весни», стали від 400 до 650 тис. осіб. Країни, якими прокотилися арабські революції, *зазнали величезних збитків*.

Протести майже повністю згасли до кінця 2011 р. — за винятком Сирії та Єгипту. У більшості країн Близького Сходу багаторічні президенти подали у відставку, народ отримав розширені права та свободи, в країнах Близького Сходу *розпочалися демократичні реформи*.

Але був і зворотний бік перетворень: охоплений революціями регіон став ідеальним «розплідником» для радикальних ісламістів. Громадянська війна в Лівії вишколила десятки тисяч бойовиків, які воюють проти Асада в Сирії та проти НАТО в Іраку й Афганістані.

Отже, в усіх арабських країнах, де відбулися революції, *значно посилює свої позиції ісламський фундаменталізм*.

Терміни і поняття

Ісламський фундаменталізм — релігійно-політична течія, пов'язана з поверненням до «основ ісламу», впровадженням патріархальних положень ісламу в усі сфери життя суспільства, рішуче відкидання будь-якої «неісламської» та світської ідеології. Часто використовується для прикриття діяльності терористичних та інших злочинних організацій.

У *Тунісі* ісламісти набирають 40 % місць у парламенті. У *Єгипті* радикальні ісламісти — організація «Брати-мусульмани» — на короткий час прийшли до влади, й досі не припиняють спроб повернути собі вплив. У *Лівії* центральне керівництво неспроможне контролювати ісламські племена. Король *Марокко*, де не було революції, змушений був піти на поступки, звільнити політв'язнів-ісламістів. Партія ісламістів отримала більшість у парламенті протягом 2011–2017 рр. Революція в *Бахреїні* була придушена за допомогою Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ).

Серед наслідків «Арабської весни» було й *певне укріплення монархічних режимів арабських країн*: як відносно більш демократичних (*Йорданія*), так і абсолютистських (*Кувейт, Бахрейн*). На словах підтримуючи протестувальників, влада в цих країнах переконувала співгромадян у перевагах «стабільності». Так, щойно розпочалися такі демонстрації в *Саудівській Аравії*, — керівництво вишів стверджувало, що вихід на антивладні маніфестації — «бунтарство» і «відступництво» від ісламу.

Тому наслідки «Арабської весни» — як позитивні, так і негативні, — ще довго відчуватимуться в проблемному регіоні.

Тривалість:
01:14

День в історії:
«Арабська
весна».
24 канал,
17.12.2014 р.

3. КОНФЛІКТ У СИРІЇ

Антиурядові виступи в різних сирійських містах розпочалися на хвилі «*Арабської весни*» у березні 2011 р. Протести швидко переросли у збройне повстання, а воно перетворилося на затяжну громадянську війну, яку підживлювали міжетнічні й міжрелігійні протиріччя. Основними вимогами опозиції були відставка президента *Башара Асада* та його уряду, а також проведення в країні демократичних виборів.

За спинами безпосередніх учасників конфлікту стоять Росія і Сполучені Штати, Європейський Союз і Туреччина, Іран і Саудівська Аравія, Ізраїль і Катар, «Ісламська держава» і «Хезболла».

Причини протестів сирійців криються у хронічних проблемах Сирії. Насамперед у сирійців накопичилося *невдоволення правлінням авторитарного клану Б. Асада*. Його режим вирізняється жорстким стилем управління та домінуванням партії Баас і представників нечисленної громади алавітів (відгалуження шиїзму) у владних і військових структурах. Зростанню протестних настроїв сприяли *економічні проблеми, корупція, міжрелігійні та міжетнічні суперечки* тощо.

Ще кілька років тому здавалося, що падіння режиму неминуче: озброєна опозиція взяла під контроль кілька великих міст, захопила всі нафтові родовища країни, ключову інфраструктуру. Дамаск оточили повстанці, бої точилися на околицях міста.

Проте у 2013 р. для підтримки урядових військ було відправлено іранських «добровольців» з Корпусу стражів ісламської революції, бойовиків ліванської «Хезболли» і загони шиїтів-іракців. Остаточо зміцнити позиції сирійському уряду вдалося восени 2015 р., коли Росія надала йому літаки і засоби протиповітряної оборони.

Нині урядові війська контролюють центри всіх основних міст. Сьогодні найсерйозніший противник сирійських урядових сил — ісламські радикальні організації «Ісламська держава» і «Джебхат ан-Нусра» (з 2016 р. остання називається «Джебхат Фатх аш-Шам»).

До кінця 2018 р. очолювана США антитерористична опозиція звільнила від ІДІЛ майже всю територію Сирії. Д. Трамп проголосив рішення вивести 2000 американських військових із Сирії. Тепер *курди*, які контролюють багаті нафтовими родовищами території на схід від річки Євфрат, опинились перед загрозою наступу турецьких військ (Туреччина давно намагається придушити національний рух курдів і на своїй території).

У Сирії відбувається *гуманітарна катастрофа*: близько 900 тис. жителів оточених урядовими військами міст потерпають від нестачі води, їжі, медикаментів. Увага світової громадськості прикута також до *Алеппо*, по-варварськи зруйнованого російськими військовими літаками. Біженцями

Алеппо до війни і тепер

стали 5 млн сирійців. Ісламісти знищують пам'ятки історії — давньоримське місто Пальміру та інші об'єкти світового значення.

3 січня 2019 р. на півночі Сирії спалахнула вже п'ята громадянська війна між різними ісламськими військовими організаціями джихадистів. Раніше чимало з цих угруповань у західних ЗМІ називали «борцями за свободу» та «повстанцями», а нині фарбують як терористів, бойовиків, екстремістів.

Подробиці

На території Сирії з 2016 р. відбуваються спалахи воєнних дій між різними збройними ісламістськими організаціями та коаліціями, які орієнтуються на різні країни-спонсори: Йорданія, Туреччина, Саудівська Аравія, США та ін. «Ахрар Аш-Шям» (з араб. — «Вільні люди Леванту»). «Фронт визволення Сирії» та ін. Воюють за територію та ресурси, за контроль над потоками контрабанди та нафтогазовими родовищами. Головними наслідками цієї війни є страждання мирного населення. Так ісламський екстремістський рух «Нур Ед-Дін Аз-Зангі» вбиває цивільне населення, особливо християн, шіїтів, езидів, вірмен тощо. У 2016 р. цей рух став відомим на весь світ після того, як їхні бойовики відрізули голову маленькому палестинському хлопчику в передмісті Алеппо та виклали відео вбивства у соціальні мережі. Це змусило чимало західних країн, які раніше надавали підтримку рухові, заморозити її.

Чимало експертів вважають, що в майбутньому Сирію чекають розпад і поява на її уламках нових утворень.

4. ТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ІСЛАМСЬКА ДЕРЖАВА ІРАКУ І ЛЕВАНТУ

Одним із наслідків нестабільної політичної ситуації на Близькому та Середньому Сході є поява та розвиток різноманітних радикальних угруповань, що, прикриваючись закликами до «релігійної війни із Заходом», провадять терористичну діяльність по всьому світу.

Однією з найбільших терористичних організацій сучасності є так звана Ісламська держава Іраку і Леванту (ІДІЛ).

Терміни і поняття

Ісламська держава Іраку і Леванту (ІДІЛ) — воєнізована група та водночас невизнана квазідержава, офіційною ідеологією якої є радикальна салафітська доктрина ісламу.

Попередниця ІДІЛ — угруповання «Ісламська держава Ірак», утворена в 2006 р. шляхом злиття радикальних ісламістських угруповань на чолі з місцевим підрозділом «Аль-Каїди». ІДІЛ досяг піку свого розвитку у 2014 р., коли її воєнізовані формування взяли під свій контроль значну територію Сирії та Іраку.

Незаконні групи ІДІЛ діють на території 18 країн світу. ІДІЛ визнала свою причетність до низки терористичних актів у Великій Британії, Туреччині, Франції, Бельгії, Тунісі, Лівані та інших країнах світу.

Масові убивства, геноцидальні дії щодо окремих етнічних і релігійних груп (езидів), викрадення та торгівля людьми, знищення світової

культурної спадщини змусили світове співтовариство до рішучих дій у боротьбі з ІДІЛ.

Терміни і поняття

Єзиди (язиди) — етнічна група, представники якої живуть у низці країн Близького та Середнього Сходу, а також на Кавказі. Єзиди сповідують езидизм — різновид давньої перської релігії зороастризму. З точки зору радикальних ісламських угруповань єзиди є «невірними». Від 2014 р. ІДІЛ проводить послідовну геноцидальну політику щодо цієї групи.

Унаслідок цього ІДІЛ втратила території та майже припинила активні військові операції на Близькому та Середньому Сході. Однак продовжує становити значну небезпеку для цивілізованого світу.

ЗАПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

I. Систематизуємо нову інформацію

1. Хто був лідером ісламської революції в Ірані?
2. Поясніть сенс проголошеного іранським духовенством гасла: «Не Захід, не Схід, а іслам».
3. Визначте причини й особливості «Арабської весни».
4. Чому «Арабську весну» інколи називають «революцією, що розпочалася в інтернеті»?
5. Визначте основні причини конфлікту в Сирії.
6. Які причини сприяють появі та розвиткові терористичних організацій на Близькому Сході?
7. Поясніть значення понять: «*Арабська весна*», *ісламська революція*, *ісламський фундаменталізм*, *ІДІЛ*.
8. Покажіть на карті країни, у яких відбулися революції під час «Арабської весни».
9. Покажіть на карті основні сили, що протистоять одна одній у Сирії.

II. Обговорюємо в групі

1. У чому полягає унікальність іранської революції 1979 р.?
2. Порівняйте ставлення до імама Хомейні в Ірані з «культу особи» Йосипа Сталіна в СРСР та Мао Цзедуну в Китаї.
3. Зіставте основні риси «Арабської весни» і революції в Центрально-Східній Європі наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст.

III. Мислимо творчо й самостійно

1. Спробуйте зробити прогноз розвитку ситуації в Ірані та Сирії.
2. У мережі інтернет знайдіть карту сучасної ситуації в Сирії та порівняйте її з картою на форзаці підручника «Війна в Сирії (на кінець 2016 р.)».
3. Експерти відзначають вплив конфлікту в Сирії та терористичної діяльності ІДІЛ на Європу і ЄС. Спробуйте проаналізувати механізми такого впливу. Як події в Сирії можуть позначитися на міжнародному та внутрішньому становищі України?

ВАЖЛИВІ ДАТИ

1979 р. — ісламська революція в Ірані

грудень 2010 р. — початок «Арабської весни»

2014 р. — утворення ІДІЛ, захоплення нею найбільших територій